

Tıp eğitiminde eksikliğin adı: Tipta insan bilimleri*

Prof. Dr. Faik Çelik

1977'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1982'de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Kliniği'nde uzman oldu. 1990'da Genel Cerrahi Doçentliği, 2009'da Sağlık Yönetimi Profesörü unvanlarını aldı. 1992-2007 tarihleri arasında 15 yıl SSK Göztepe Eğitim Hastanesi'nde Cerrahi Klinik Şefliği, 2008'de özel bir hastanede bir yıl tıbbi direktörlük yaptı. "Asistan Rehberi", "Tıbbi Makale ve Tez Yazım Kuralları", "Çağdaş Türk Tıp Şiirleri/Seçki", "İlaç Kokulu Kitap", "Yüksek Ateşli Kitap" ve "Dolgun Nabızlı Kitap" isimli deneme kitapları ile araştırma-deneme türünde "Hekimliğin Seyir Defteri" isimli kitabın yazarıdır. "Tıp Hukuku" ve "Tıp-Sanat" haberleşme gruplarının kurucusu ve yöneticisidir. 2000-2006 yılları arasında TTB Yüksek Onur Kurulu Üyeliği'nde bulundu. Ocak 2009- Aralık 2012 arasında İ.Ü. Rektör Başdanışmanı olarak görev yaptı. Halen İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için karşılıklı faaliyetlerde bulunurlar. Bu hareketlilikte insanla birebir iletişim kurması gereken ve mesleğini bu ilişki üzerinden sürdüren ve insanın toplumsal yapısını göz ardı etmeden onu birey olarak ele alan üç meslekten birisi hekimliktir. Öğretmenlik ve hâkimlik diğer ikisidir. Hekimlik sadece bir bilim ya da meslek değildir, "sanat" olarak da tanımlanır çoğu kez, hem de 2500 yıldan beri. Hekimlik insan bedenine müdahale etme hakkına sahip tek meslektir. Bu müdahale fiziksel olarak bedene olduğu kadar, kaçınılmaz olarak sosyal, psikolojik, tarihsel ve özellikle de felsefi yönlerden kişinin bakış açısına da bir müdahaledir.

Kuşkusuz bu kadim mesleğin veya sanatın eğitiminin zorluğu, öğrenme sürecinin uzunluğu, deneyim kazanma ve bu deneyimleri aktarma becerilerine sahip olmak için sarf edilen emek ve çabalar konusunda çokça yazılmış ve söylenmiştir. Bununla birlikte teknolojiye yaşanan gelişmelerin tetiklediği göz kamaştırıcı yenilikler ve buluşlar, son yarım asırda tıp içinde de karşılığını bulmuş, başta hekimler olmak üzere sağlık uygulayıcıları adeta büyülenmiştir. Ancak "tıbbın insan odaklı bir bilim, hekimliğin de insanlığa adanmış bir sanat olduğu" gerçeği karşısında bu büyü bozulmaktadır. Can acıtıcı bu gerçeğe yüz yüze kalan hekimler derinden sarsılmakta ve olumsuz duygular yaşamaktadırlar. Hastalar ise bu gelişmelerden huzursuzluk duymakta, kendilerinin gittikçe bir makine ya da ticari nesne konumuna getirilmesinden dolayı tedirgin olmaktadır. Haklı olarak daha "insancıl bir tıp" ve "iyi hekimlik" anlayışı içeren yaklaşımları hekimlerden bekle-

mekteler. Sonuçta hastalar da, hekimler de "bütünüyle tıplaşma" veya "mekanikleşme" kavramlarından şikâyetçidirler. İşte bu şikâyetlerin çözümüne yönelik en önemli adımlardan birisi "tıpta insan bilimleri" konusunda düşünmek ve gerekli olanı adımları en kısa sürede atmaktır.

Tipta insan bilimleri (medical humanities) tıp ve tıp eğitiminde disiplinler arası bir bilim dalı olarak yer alır. Bu disiplinler edebiyat, tarih, felsefe, biyoetik, folklor, sosyoloji, antropoloji, davranış bilimleri, arkeoloji, sanat, sanat tarihi, dinler tarihi, hukuk, psikoloji, mitoloji, iletişim ve benzeri insan odaklı birçok alanı içerir. Bu alanlar doğal olarak beraberinde eğitim, kültür, siyaset, medya, sağlık politikaları, pedagojik formasyon, sosyalleşme gibi çok geniş spektrumda temel bilgi kazanımlarını kapsar. Tüm bu disiplinlerin ortak noktası; hepsinin dünyaya insan odaklı bakması, bedenle sınırlı insan deneyimlerini farklı kültürel, dilbilimsel, ruhsal ve dinsel davranışlar, folklorik gelenekler ile değerlendirmesi, insanın yalın gerçeklerini algılamaya çalışmasıdır. Bu tanım, kapsam olarak ürkütücü gelse de tıp ve tıp eğitiminin temel taşı olan insana ait değerleri içermektedir. Tipta insan bilimleri ile insanın sağlık, hastalık, sağlık hizmeti ve hasta-hekim ilişkisi ile ilgili davranışlarının anlamı irdelenir ve deneyimler paylaşılır. İnsan bilimleri insan deneyimlerini kaydeden ve yorumlayan sistematik çalışmalardır.

Tipta insan bilimleri tıpla birlikte hep vardı ancak tıp eğitiminde yer alması geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında, 1960'larda mümkün olmuştur. Tıp fakültelerinde bir bölüm olarak açılması ilk olarak 1967'de Pennsylvania Üniversitesi'nde, College

of Medicine'da gerçekleşmiştir, bölümün adı "Department of Humanities"dir. Çok kısa sürede Amerikan tıp eğitiminde yaygınlaşmış ve yirmi yıl içinde tıp fakültelerinin büyük bir kısmında eğitim müfredatında yer almıştır. Özellikle fakültelerin "biyoetik" bölümleri bu geniş bilim alanını kucaklamıştır. Bunun sonucunda 1998'de American Society for Bioethics and Humanities (ASBH) kurulmuştur. Bu kuruluşun önemi tipta insan bilimlerinin ilk kez bir dernek çatısı altında toplanmış olmasıdır. İngiltere'de gelişmeler Amerika'daki hızlı oluşumların ardından başlamış ve 1998'da University College Medical School'da "The Center for Medical Humanities" açılmıştır. Mezuniyet öncesi tıp eğitiminde Avrupa'da da hareketlilik artmış bugün çoğu Avrupa ülkesinde tıp eğitimi müfredatında tipta insan bilimleri yer almıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra başta ABD olmak üzere İngiltere, Galler, İskoçya ve Avustralya'da mezuniyet sonrası yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim programları da başlatılmıştır. 2000'li yıllardan başlayarak bu alana özel iki dergi (*Medical Humanities*, *Journal of Medical Humanities*) yayımlanmaya başlamış ve *Lancet* gibi prestijli birçok dergide "*Literature and Medicine*", "*Arts and Humanities*" vb bölümler açılmıştır.

Türkiye'de tipta insan bilimleri eğitiminin ilk kez Hacettepe Tıp Fakültesi eğitim programında yer almış olduğunu görüyoruz. Bu fakültede 2004'de Tıp Eğitimi ve Bilişimi Anabilim Dalı tarafından geliştirilen "iyi hekimlik uygulamaları" programı kapsamında tıp ve sanat, tıp ve tarih, tıp ve insan olmak üzere üç modül ile ders olarak okutulmaktadır. Ne yazık ki kıymeti tam olarak anlaşılamamış olmalı ki, diğer

üniversitelerinin tıp fakültelerindeki tıp eğitiminde yaygınlaşmamıştır. Gazi ve Marmara Tıp Fakültelerinde benzer uygulamalar yapılmaktadır. Ancak çoğu tıp fakültesi bu konuda üç maymunu oynamaktadır. Bazı üniversitelerde az sayıda duyarlı öğretim üyesinin kişisel gayretleri ile küçük ve bağımsız uygulamalar yapılmakta, bu iyi niyetli uygulamalarla açığın giderilmesine çalışılmaktadır.

Tıp fakültelerinin sosyal/toplumsal sorumluluğu olduğu gerçeğinin müfredatlarına yeterince yansıtılmaması, müfredatın belirlenmesi ve yürütülmesinde toplumun ve hastanın ihtiyaçlarının yeterince göz önüne alınmaması sonucunda hekimliğin insani boyutunun kavranması da eksik kalmaktadır. Tıp eğitiminde geleceğin hekimlerine yoğun bilgi yükleme konusunda gösterilen gayret, hekim adayının insancıl özelliklerini geliştirme konusunda ne yazık ki gösterilmemektedir. Bu durum giderek mekanikleşen, hastasını bir birey, bir insan olarak görmeyen, onu dinlemeyen bir profesyonel hekim modeli ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki Tıp Eğitimi Dünya Federasyonuna göre tıp eğitimi, tüm insanların sağlıklı yaşamalarını sağlamak için hekim yetiştirmek, sağlık alanının metalaşmasıyla ortaya çıkan sorunlara karşı koymak için insancıl hekimler yetiştirmek sorumluluğu taşır.

Boelen, geleceğin doktorlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

- Hastayı, hem birey hem de toplumun bir üyesi olarak bütüncül bir şekilde gören sağlık hizmet sunucusu,
- Sunduğu hizmeti geliştirirken uygulanacak teknolojinin hem etik hem de mali yönünü değerlendirme ve seçmede karar verici,
- Bireylere ve topluma kendi sağlıklarını koruma ve geliştirmelerinde güç veren bir iletişimci,
- Birlikte çalıştığı insanların güvenini kazanarak bireyin ve toplumun sağlık gereksinimlerini uzlaştırabilen ve toplum yararına girişim yapan toplum lideri,
- Sağlık verilerinin uygun kullanımını geliştirerek hastaların ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için sağlık uygulamaları organizasyonlarıyla ve bireylerle uyumlu çalışabilen bir yönetici.

Tıpta insan bilimleri konusunda yaptığı bir sunumda *Aktura* şöyle demektedir: “Pek çok hekim yaşamı zenginleştirmenin yegane yolu olan sanattan, sanatın zevk alma araçlarından habersiz olarak yaşamaktadır. Ayrıca hekimler ağır öğrenme yüküyle, mesleki olmayan okumaların zevkine varamamaktadırlar. Tedavinin bittiği noktada insani yardım iletişim anlayış başlamaktadır. Hastanın da rolü değişmektedir, değişmeyen ise hastanın cesarete, umuda, güvene ve bir hekimin şefkatine olan gereksinimidir. Tıp eğitimi müfredatı maalesef bu becerileri içermez. Bu yüzden tıp eğitimi ve uygulamaları

bilim kadar hümanizmayı ve insani iletişimi de içermek zorundadır.”

Cuff ve *Vanselow* tıp öğrencilerinin davranışsal ve sosyal bilimler alanlarında da eğitilmelerinin onları, hastalarının riskli davranışlarını anlamak ve uygun tartışmalarla bu davranışlarında değişikliğe yöneltmek konusunda çok daha donanımlı hale getireceğinin açık olduğunu düşünmektedir. Yazarlara göre bu alanlarda alınacak eğitim birçok kronik hastalığın önlenmesi ve bu hastalıklara sahip kişilerin daha etkin tedavileri için de kaçınılmazdır. Davranış ve sosyal bilimler eğitimleri sırasında da vurgulanacak olan iletişim becerileri, tedavi sürecinde hastalarla daha iyi ilişkiler kurulmasını ve hastaların tedaviye uyumlarını da artıracaktır. Bu eğitimler sadece hasta ve hekim arasında değil hekimlerin hekimlerle kuracağı ilişkilerinin de geliştirilmesinde etkili olacaktır.

Bolton, tıpta insan bilimlerinin, hekimlerin deneyimlerini ve algılamalarını daha net, belirgin ve eleştirel açıklayabilmelerini sağlamakta olduğunu iddia etmektedir, “Çünkü hastalarıyla olduğu kadar, meslektaşlarıyla ya da kendileriyle daha iyi iletişim kurabilir, anlayabilirler. İnsan deneyimlerini anlayabilmek ve onu yansıtabilmek analiz ve sentez gerektiren bir süreçtir. Tıpta insan bilimleri bunu yapabilen hekimlerin yetişmesini sağlamaktadır” demektedir.

Yukarıdaki değerlendirmelerin gerçekleşmesinin klasik tıp bilgileri ve uygulamalarını içeren tıp eğitimi ile mümkün olmayacağı açıktır. Tıpta insan bilimleri, kapsadığı başta felsefe ve sanat (edebiyat, resim, heykel, müzik, tiyatro vb.) olmak üzere diğer disiplinler ile yukarıda belirlenen hedeflere ulaşmak için en önemli mecralardan birisidir. “Felsefe ne işe yarar?” denildiğini duyar gibiyim. Dünyaya gelen bir insan ilk çıktığını bir hekimin elleri arasında atar, nüfus kütüğüne bir hekimin imzasıyla kaydolar, son yolculuğuna da yine bir hekimin verdiği “defin ruhsatı” ile gider. Felsefe bu yolculuğu sorgular, irdeler. Sorgulayan ve düşünen insanla var olan felsefe, insanlığa bilimin ve uygarlığın kapılarını açmıştır. Felsefe, insanın kendisini, ilişkilerini, çevresini, var oluşunu, dünyayı, doğayı, yaradılışı, estetiği, sanatı, ahlakı, toplumsal tüm değerleri ve gerçekleri, bilinmeyenini sorgulamasıdır. İnsanların, hastalarının, hasta yakınlarının duygu ve düşüncelerini anlamak, hissetmek, empati yapmak için resim ve heykelden, edebiyat ve şiirden daha iyi bir araç olabilir mi? Hekimlikte olması gereken estetik kaygı ve mükemmelle ulaşma sanatını ana unsurları değil mi? Sanat aracılığıyla gözlemlenme, analiz etme ve empati yeteneklerimiz güçlenir.

Dr. Zahide Olgun Henzel’in cümleleri tıpta insan bilimlerinin müfredatta yer almasının ne kadar önemli olduğunu gösteren benzer düşüncelerden sadece birisidir: “Hastalarımı kurduğum ilişkide iyi insan,

iyi hekim olma adına kendime ait, kendi el yordamıyla geliştirdiğim bir davranış ve yaklaşım biçimim oluşmuştu. Zira tıp fakültesindeki eğitimim süresince hastalarımla kuracağım ilişkiyle ilgili belli bir metodoloji ve kural doğrudan ders olarak öğretilmemişti. Dolayısıyla geliştirdiğim yaklaşım ve davranış biçimi tamamen spontane olarak ortaya çıkmıştı ve kendi kişisel özelliklerimden kaynaklanıyordu. Fransa’da hekim olarak çalıştığım sekiz yıl boyunca, hekimlerin kişisel özelliklerine göre değişen, yaklaşım ve davranış biçimleri olamayacağını, hekimlerin hastalarıyla kurdukları ilişkide uymaları gereken belli standartlar olduğunu fark ettim.”

İnsan bilimlerinin tıp eğitimine eklenmesiyle bilim ve insan deneyimleri arasındaki boşluk kapanacaktır, tıp eğitiminde bilim ve teknolojinin tamamlayamadığı insancıl yön doldurulmuş olacaktır. Ancak tıpta insan bilimleri temel ve klinik bilimlerden uzak tutulmamalı, aksine tıp eğitimi ve uygulamalarının diğer bileşenleriyle harmanlanmalıdır. Tıpta insan bilimleri, hekimlerin düşüncelerini, duygularını, eğilimlerini, uygulamalarını ve deneyimlerini yansıtmasını, kendi pratiklerindeki güçlü ve zayıf yanları görmelerine olanak veren bir sitem geliştirmelerini, algılamalarını daha net ve eleştirel açıklayabilmelerini sağlamaktadır. Bu yazıdaki düşünceler doğrultusunda varılan sonucu; tıp fakültelerinin müfredatlarına tıpta insan bilimlerini ivedilikle dâhil etmeleri, bölüm veya anabilim dalları kurarak geleceğin hekimlerini geleceğe hazırlamaları gerektiği şeklinde özetleyebilirim.

Kaynaklar

Aktura, B: Tıpta İnsan Bilimleri <http://www.istanbul.edu.tr/itf/halksagligi/Tiptainсанbilimleri.ppt> (Erişim tarihi: 02.08.2013)

Boelen, C: Frontline doctors of tomorrow. 1999, *World Health*,(47), 4-5.

Bolton, G: Medicine and literature: writing and reading. 2005, *J Eval Clin Pract*, 11(2), 171-179.

Çelik F: Hekimliğin Seyir Defteri, 2013, *Deomed Yayınları, İstanbul*

Cuff, PA, Vanselow, NA: Improving Medical Education. 2004, *National Academy Press, Washington DC*

Elçin, M: Tıbbi Farklı Açılardan Görebilmek. Tıpta İnsan Bilimleri, Hacettepe Tıp Dergisi 2008; 39.55-59

Elçin, M: Tıpta İnsan Bilimleri Programlarının Geliştirilmesine İlişkin Görüşler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Evans Hm, Macnaughton, J: Should medical humanities be a multidisciplinary or an interdisciplinary study? 2004, *Medical Humanities*, 30(1),1-4.

Gordon Jj, Evans M: Learning Medicine from the humanities. Edinburgh: ASME, 2007; 10

Henzel, Zo: Hastayı Algılama ve Hasta Kavramı Oluşturma Bağlamında Türk ve Fransız Hekimlerin Karşılaştırılması, Doktora Tezi, Adana, 2009

Macnaughton, J: Arts and humanities: a new section in Medical Education. 2002, *Med Educ*, 36 (2), 106-107.

* Bu makale, Eylül 2013 tarihli 28.sayıda yayımlanmıştır.